

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

Врахування принципів інклюзії, доступності
і гендерної рівності у Стратегії відновлення
та розвитку Одеської області (2021-2027)
та Плані заходів на 2025-2027 роки

*Ольга Пономарьова, аналітикиня ВГО “Асоціація
сприяння самоорганізації населення”*

Аналітична записка підготовлена у межах Проєкту «Імпульс», що реалізовується Міжнародним фондом «Відродження» та Фондом Східна Європа за фінансування Норвегії (Norad) та Швеції (Sida). Зміст матеріалу не обов'язково відображає позицію Міжнародного фонду «Відродження», Фонду Східна Європа, Уряду Норвегії та Уряду Швеції.

ВСТУП

Інклюзія, доступність і гендерна рівність в сучасному світі є ключовими принципами сталого розвитку та демократичного врядування. Забезпечення рівних можливостей для всіх груп населення, включно для груп, що є вразливими чи недостатньо представленими, як то – жінкам, людям з інвалідністю, молоді, людям поважного віку, внутрішньо переміщеним особам (ВПО) та ветеранам, є важливою умовою ефективного відновлення регіонів України від наслідків повномасштабної війни. У цьому звіті розглянуто два програмні документи: Стратегію відновлення та розвитку Одеської області на 2021-2027 роки та Проєкт Плану заходів з реалізації Стратегії на 2025-2027 роки.

Метою аналізу є визначення рівня інтеграції принципів інклюзії, доступності та гендерної рівності у ці два документи та підготовка рекомендацій щодо їх потенційного покращення.

Аналіз показав, що обидва документи приділяють увагу розвитку інфраструктури, економіки та соціальної сфери, але інтеграція принципів інклюзії, доступності та гендерної рівності носить фрагментарний характер.

У стратегії є згадки про забезпечення рівних можливостей та доступності, однак часто відсутні конкретні активності, дії чи механізми їх реалізації.

У Плані заходів на 2025-2027 роки частина завдань спрямована на розвиток соціальних послуг, проте принципи інклюзії застосовуються здебільшого у контексті ВПО та людей з інвалідністю, при цьому гендерний підхід не є наскрізним.

Таким чином, є потреба в посиленні інтеграції підходів щодо гендерної рівності та соціальної інклюзії у планування, реалізацію та моніторинг обох документів.

АНАЛІЗ ВРАХУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ІНКЛЮЗІЇ, ДОСТУПНОСТІ І ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Інклюзія

У Стратегії задекларовано необхідність залучення всіх груп населення до процесів розвитку, проте механізми участі конкретних вразливих груп детально не описані. У Плані заходів акцент зроблено на підтримці ВПО та ветеранів, але участь жінок, молоді та літніх людей не завжди системно передбачена. Згідно з Європейською хартією рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад¹ будь-яка стратегія має забезпечувати участь усіх груп населення у прийнятті рішень.

Поняття інклюзії у сучасному контексті розвитку регіонів охоплює не лише доступність для людей з інвалідністю, а й участь усіх соціальних груп в суспільному житті, рівний доступ до послуг, рішень, можливостей для самореалізації. Інклюзивний підхід передбачає, що жодна людина не має залишатися поза процесами розвитку лише через соціальний статус, фізичні обмеження, стать, вік чи інші характеристики. У Стратегії відновлення та розвитку Одеської області на 2021-2027 роки принцип інклюзії задекларовано як частину загального бачення «розвитку людського капіталу» та «згуртованості суспільства». Проте, попри наявність такого стратегічного підходу, детальні механізми забезпечення інклюзії у документі не прописані достатньо чітко.

У Плані заходів на 2025-2027 роки інклюзія частково конкретизована через заходи підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та ветеранів війни. Це важливий напрям, адже, за даними Міністерства соціальної політики України,² кількість офіційно зареєстрованих ВПО станом на 2024 рік перевищувала 4,9 млн осіб. В Одеській області, за офіційними даними, проживає понад 200 тисяч переселенців, і саме їхня інтеграція у соціальне та економічне життя є критичним викликом та завданням для регіону. В Плані передбачено заходи, які можуть створити базові умови для їхньої адаптації, як то – доступ до житла, соціальних послуг, ринку праці. Водночас залишається проблема інституціональної інклюзії – реального залучення цих людей до прийняття рішень на рівні громад, рад та консультативних органів.

1. [The European Charter for Equality of Women and Men in Local Life](#)

2. [Рішення Про діяльність Одеської обласної військової адміністрації, інших військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування Одеської області щодо задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб](#)

Інклюзія у ширшому розумінні передбачає також урахування потреб людей поважного віку. За даними Державної служби статистики, майже 25% населення України становлять особи віком понад 60 років³. В Одеській області цей показник навіть вищий⁴, що створює потребу у спеціальних політиках соціальної підтримки, доступу до медицини, адаптації міської інфраструктури для старших мешканців. На жаль, у Стратегії ця група згадується переважно в контексті демографічних викликів, тоді як інклюзивний підхід мав би передбачати активне залучення людей поважного віку до громадського життя, програм навчання, волонтерства, місцевих консультаційних процесів, тощо.

Ще однією вразливою групою, яка часто лишається поза увагою стратегічних документів, є молодь. В період війни та післявоєнного відновлення саме молодь визначатиме потенціал розвитку області. Тому інклюзивність означає створення умов для їхньої участі в процесах ухвалення рішень, а також доступу до якісної освіти, стажувань, програм для розвитку підприємництва. Європейський Союз у своїй «Молодіжній стратегії 2019–2027»⁵ наголошує, що молодь має бути не лише отримувачем послуг, а й активним суб'єктом прийняття рішень. Включення аналогічних механізмів у регіональні стратегії Одеської області могло б стати потужним ресурсом для модернізації та демократизації суспільного життя в регіоні.

Важливо зазначити, що інклюзія не обмежується соціальною сферою. Вона має бути інтегрована у всі напрями розвитку – економіку, транспорт, інфраструктуру, освіту, медицину. Наприклад, інвестиційні проєкти у сфері агропромисловості мають передбачати працевлаштування вразливих груп, розвиток програм соціального підприємництва, а транспортні програми – забезпечувати маршрути, зручні для людей із порушеннями мобільності. В освітній сфері інклюзія передбачає розширення програм інклюзивної освіти у школах та університетах, а також забезпечення ресурсів для дітей із особливими освітніми потребами.

Європейська хартія рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад (2006)⁶ підкреслює, що справжня інклюзія можлива лише тоді, коли представники різних груп мають змогу брати участь у процесах прийняття рішень. У випадку Одеської

3. [Політика щодо літніх людей](#)

4. [Держстат](#)

5. [-EU youth strategy \(20192027\)](#)

6. [The European Charter for Equality of Women and Men in Local Life](#)

області доцільно було б створити консультативні ради при обласній адміністрації, до складу яких входили б представники ВПО, людей з інвалідністю, національних меншин, молоді та людей поважного віку. Це дозволило б зробити політику більш інклюзивною та відчутною для громади. Водночас необхідно враховувати і міжнародні стандарти. Зокрема, «Цілі сталого розвитку ООН – 2030» (SDG 10 «Скорочення нерівності» та SDG 16 «Мир та справедливість»)⁷ прямо вимагають від держав забезпечувати інклюзивність усіх політик. Україна, як держава-член ООН, взяла на себе зобов'язання імплементувати ці принципи у свої національні та регіональні стратегії. Це означає, що Стратегія має не просто згадувати інклюзію як цінність, а й описувати конкретні механізми та включати чіткі індикатори її реалізації.

Загалом, аналіз показує, що у Стратегії та Плані заходів інклюзія визначена як принцип, але відсутній її системний вимір: немає індикаторів, детальних механізмів залучення різних груп, достатнього відображення культурного та демографічного розмаїття області. Для підсилення цієї компоненти потрібне введення стандартів участі, обов'язкові консультації з вразливими групами, моніторинг виконання з розподілом даних за статтю, віком, статусом інвалідності, етнічною приналежністю.

Доступність

Обидва документи містять положення про розвиток інфраструктури, у тому числі транспортної та соціальної, але відсутній опис чітких вимог щодо універсального дизайну та адаптації для людей з інвалідністю, хоча Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006) вимагає забезпечення доступності у всіх сферах життя.

Принципи доступності є фундаментальними у побудові сучасної демократичної та справедливої держави. Йдеться не лише про фізичний доступ до будівель чи транспорту, а й про доступність інформаційних ресурсів, освітніх послуг, медичних закладів, цифрових сервісів та політичної участі. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006)⁸, ратифікована Україною у 2009 році, прямо зобов'язує держави створювати умови для рівного доступу у всіх сферах життя. Це означає, що всі державні й регіональні стратегії мають містити не декларативні, а конкретні механізми, стандарти та індикатори доступності.

7. 'Цілі сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй

8. [Convention on the Rights of Persons with Disabilities](#)

В Стратегії відновлення та розвитку Одеської області на 2021-2027 роки питання доступності відображене лише фрагментарно. Є загальні згадки про розвиток транспортної, соціальної та цифрової інфраструктури, однак відсутня деталізація щодо універсального дизайну чи обов'язкових стандартів для людей з інвалідністю. У Плані заходів на 2025-2027 роки окремі кроки для забезпечення доступу громадян до соціальних та адміністративних послуг прописані більш конкретно, проте також не містять повноцінних індикаторів відповідності принципам доступності.

Згідно з Національною стратегією зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року (затвердженою у 2021 році), доступність має стати наскрізним принципом державної політики. У цьому документі визначені п'ять сфер безбар'єрності: фізична, інформаційна, цифрова, суспільно-громадська та економічна. Проте аналіз регіональних стратегій показує, що лише деякі з цих аспектів інтегровані у місцеві плани розвитку, і то – на рівні загальних намірів.

Фізична доступність - це один із найбільш критичних напрямів. В Одеській області ситуація ускладнена тим, що значна частина будівель і транспортних систем зведена ще у радянські часи, без врахування принципів універсального дизайну. У результаті навіть нові об'єкти нерідко будуються без достатньої кількості пандусів, ліфтів чи тактильної навігації. У Стратегії області цей аспект майже не деталізований, хоча саме він напряму впливає на якість життя тисяч людей.

Інформаційна доступність означає, що офіційні повідомлення, документи й сервіси мають бути зрозумілими та доступними для людей з різними потребами. У Плані заходів згадуються цифрові інструменти та е-сервіси, але відсутні положення про їхню адаптацію для користувачів із порушеннями зору чи слуху.

Можливість для всіх мешканців брати участь у житті громади відображає суспільно-громадську доступність. Вона включає доступ до культурних заходів, спорту, волонтерських проєктів, місцевих слухань. Водночас практика показує, що для багатьох людей з інвалідністю чи маломобільних груп громадські простори лишаються недосяжними. Економічна доступність це ще один вимір, який у Стратегії області не розкритий повною мірою. Йдеться про можливість працевлаштування, отримання кредитів, ведення бізнесу для жінок, людей з інвалідністю, ветеранів та інших вразливих груп. Але механізми її впровадження у Плані заходів та їхня потреба не визначені як пріоритет.

Особливої уваги потребує доступність у сільських громадах. Село та малі міста області мають значно обмежені ресурси для модернізації інфраструктури, що створює подвійні бар'єри для мешканців. Наприклад, відсутність безбар'єрного транспорту ускладнює доступ до лікарень чи адмінпослуг. Це створює ризик, що жителі сіл фактично залишаються виключеними з процесів відновлення та розвитку.

Таким чином, аналіз показує, що у Стратегії та Плані заходів принцип доступності задекларований, але системно не реалізований. Відсутні стандарти, індикатори та обов'язкові вимоги. Щоб ситуація змінилася, потрібно закріпити універсальний дизайн як норму для інфраструктурних проєктів, забезпечити адаптацію інформаційних і цифрових ресурсів, інтегрувати доступність у соціальні та економічні програми. В іншому разі існує ризик, що відновлення регіону призведе до відтворення старих бар'єрів замість їхнього подолання.

Гендерна рівність

Гендерна рівність є одним із ключових принципів демократичної держави та одним із пріоритетів Європейського Союзу. Вона означає рівний доступ жінок і чоловіків до ресурсів, можливостей, участі у прийнятті рішень і користуванні результатами розвитку. У контексті відновлення України після повномасштабної війни забезпечення гендерної рівності має особливе значення, оскільки війна змінила соціальну структуру суспільства, збільшила кількість жінок, які вимушено перебрали на себе нові соціальні та економічні ролі, а також поглибила нерівності в доступі до ресурсів.

У Стратегії відновлення та розвитку Одеської області на 2021-2027 роки питання гендерної рівності відображене лише у загальних формулюваннях. Зокрема, документ декларує необхідність підвищення якості життя населення, розвитку людського капіталу та забезпечення соціальної згуртованості. Проте окремий розділ, присвячений саме гендерній рівності, відсутній. Це створює ризик, що гендерні аспекти залишатимуться по за увагою при реалізації стратегічних пріоритетів. У Плані заходів на 2025-2027 роки ситуація виглядає подібно – є заходи, які опосередковано можуть сприяти посиленню ролі жінок у суспільстві (наприклад, розвиток підприємництва, освітніх програм, соціальних послуг), але вони не мають чіткого гендерного маркера. Це означає, що немає конкретних цілей, таких як підвищення відсотка жінок серед підприємців, або збільшення кількості жінок, які отримують підтримку у перекваліфікації.

Між тим Україна вже має нормативну базу, яка вимагає інтеграції ґендерних питань у регіональні політики. Зокрема, у 2022 році Кабінет Міністрів України затвердив «Стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків до 2030 року»⁹, яка визначає необхідність інтеграції ґендерного підходу в усі сфери державної політики, включаючи регіональні стратегії. Крім того, ще у 2019 році Міністерство фінансів України розробило методичні рекомендації з ґендерно-орієнтованого бюджетування,¹⁰ які передбачають аналіз бюджетних програм з точки зору впливу на жінок і чоловіків. Це означає, що на рівні області також потрібно впроваджувати ґендерний аналіз та звітування.

В Одеській області також існує низка ґендерних викликів. По-перше, жінки меншою мірою представлені у сфері бізнесу та підприємництва. За даними Держстату, лише близько 30% підприємців в Україні – жінки. По-друге, жінки у сільській місцевості мають обмежений доступ до ресурсів, зокрема до землі, фінансування, програм підтримки. Це знижує їхні можливості для економічної самореалізації. По-третє, існує проблема ґендерно зумовленого насильства: за даними МВС, кількість звернень щодо домашнього насильства у південних регіонах зросла на 25% під час війни.¹¹

Ще один важливий аспект – це жінки серед внутрішньо переміщених осіб. За оцінками Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, понад 60% українських ВПО складають жінки та діти.¹² Це означає, що будь-яка стратегія інтеграції ВПО повинна мати ґендерно-чутливий підхід, тобто передбачати доступ жінок до житла, працевлаштування, освіти для дітей, програм психологічної підтримки, тощо. У Плані заходів на 2025–2027 роки ці аспекти прописані загально, без урахування ґендерної специфіки.

Отже, аналіз показує, що у Стратегії та Плані заходів принцип ґендерної рівності фактично не інтегрований на системному рівні. Він існує радше як декларативна цінність, а не як наскрізний підхід, що створює ризик, що політики не будуть ефективними для всіх груп населення і відтворюватимуть існуючі нерівності. Щоб цього уникнути, необхідно закріпити конкретні індикатори, ресурси та механізми реалізації ґендерної рівності на рівні області.

9. [Державна Стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року](#)

10. [Ґендерно-орієнтоване бюджетування на місцевому рівні](#)

11. [UNFPA An Overview of Gender-Based Violence in Ukraine 2024](#)

12. [Оцінка впливу війни на людей, червень 2023](#)

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Розроблені нижче рекомендації спрямовані на посилення інтеграції принципів інклюзії, доступності та ґендерної рівності у стратегічне планування та реалізацію регіональної політики Одеської області. Вони враховують аналіз наявних прогалин у Стратегії відновлення та розвитку області на 2021-2027 роки та в Плані заходів на 2025-2027 роки. Кожна рекомендація має не лише теоретичне підґрунтя, а й практичні шляхи реалізації, що можуть бути адаптовані до контексту. Важливим принципом є комплексність, де інклюзивність не може бути обмежена лише соціальною сферою, а має пронизувати всі напрями політики. Пропозиції орієнтовані на зміцнення потенціалу місцевих органів влади, розвиток партнерств із громадянським суспільством та міжнародними організаціями. Реалізація цих рекомендацій підвищить ефективність державного управління, покращить якість життя громадян та сприятиме демократизації процесів прийняття рішень.

Запровадити обов'язкову ґендерну експертизу всіх програм і проєктів

Ґендерна експертиза дозволяє оцінити, як саме програми впливають на жінок і чоловіків, і чи не відтворюють вони існуючі нерівності. Згідно з «Порядком проведення ґендерно-правової експертизи» (постанова КМУ №997 від 28.11.2018), всі нормативні акти мають проходити таку перевірку. На рівні регіону цю практику можна поширити на стратегічні програми, інвестиційні проєкти, плани розвитку громад. Для цього потрібно створити міжвідомчу експертну групу при Одеській ОДА за участі фахівців із ґендерних питань, представників громадського сектору та науковців. Важливо розробити стандартизовані форми оцінки, що міститимуть питання про вплив на різні соціальні групи. Такий підхід підвищує якість планування і дозволяє уникати дискримінаційних наслідків політик. Ефективна ґендерна експертиза має не лише перевіряти документи, а й давати практичні рекомендації щодо змін. Її результати слід публікувати у відкритому доступі.

Розробити індикатори моніторингу інклюзії, доступності та ґендерної рівності

Системний моніторинг – це основа для вимірювання прогресу. Для цього потрібно створити набір ключових показників: частка людей з інвалідністю, які

мають доступ до адмін. послуг, відсоток жінок серед керівників ОМС, кількість об'єктів із універсальним дизайном, тощо. Дані варто збирати з розподілом за статтю, віком, інвалідністю, місцем проживання, як вимагає Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. Важливо інтегрувати ці показники в електронну систему аналітики області, щоб щороку оцінювати результати. Наприклад, у рамках «Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору до 2030 року» вже визначено близько 50 базових індикаторів, які можна адаптувати на регіональному рівні.¹³ Також слід забезпечити навчання аналітиків та фахівців місцевих рад, які працюватимуть із цими даними. Регулярна публікація звітів підвищить прозорість і довіру громади.

Передбачити у фінансуванні проєктів обов'язкову частку коштів на адаптацію інфраструктури

Без цільового фінансування доступність залишатиметься декларацією. Рекомендується встановити мінімальний відсоток (наприклад, 5-10%) у кожному інфраструктурному проєкті, який має бути спрямований на безбар'єрність. Це відповідає положенням Закону «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю» (редакція 2023 р.).¹⁴ Одеська область могла б ухвалити аналогічне регіональне рішення. Для ефективності потрібно запровадити аудит інфраструктурних об'єктів на предмет доступності, зокрема шкіл, лікарень, вокзалів, адміністративних будівель. Результати аудиту варто публікувати у форматі відкритих даних. Це дозволить виявити прогалини і визначити пріоритети фінансування.

Розробити програму залучення молоді та людей старшого віку до економічного розвитку регіону

Метою програми має бути зменшення розриву між поколіннями та стимулювання до передачі й обміну досвідом. Участь літніх людей у волонтерських і дорадчих проєктах підвищує соціальну згуртованість. Молодь, у свою чергу, може долучатися до аграрних інновацій і цифрових ініціатив. У межах програми варто використовувати механізми державно-приватного партнерства та співфінансування з міжнародними фондами, наприклад такими як Erasmus+, UNDP, EU4Youth. Важливо забезпечити прозорий відбір учасників, надання менторської підтримки та оцінку впливу. У перспективі це створить сталий людський капітал для області.

¹³. 'Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року

¹⁴. Закон Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні

Включити до Плану заходів розділ про соціальну інтеграцію ветеранів і ВПО

Соціальна інтеграція ветеранів – один із викликів після війни. Варто створити систему реабілітаційних центрів, програм перекваліфікації, підтримки підприємництва. Успішним прикладом є програма «Ветеранський хаб» у Києві,¹⁵ що поєднує психологічну, юридичну і кар'єрну допомогу. Для Одеської області можна розвинути аналогічну мережу у співпраці з Мінветеранів і міжнародними донорами.

Розширити партнерство з громадськими організаціями, що працюють у сфері прав жінок і людей з інвалідністю

Громадські організації мають досвід і довіру серед цільових груп. Співпраця з ними дозволяє ефективніше реалізовувати соціальні програми. Варто передбачити спільні гранти, механізми соціального замовлення, а також регулярні консультації.

Впровадити обов'язкове навчання держслужбовців із питань інклюзії та гендерної рівності

Брак знань у чиновників часто стає бар'єром для змін. Рекомендується проводити щорічні тренінги, що включатимуть такі теми як недискримінація, інклюзивне планування, гендерно-орієнтоване бюджетування.

Запропоновані заходи мають бути реалізовані системно, із забезпеченням відповідального моніторингу, оцінки ефективності та відкритості для громадського контролю. Регіональна влада, громади, бізнес і громадські організації повинні виступати партнерами у цьому процесі. Ключем до успіху стане не лише ухвалення рішень, а й формування нової культури інклюзивності в управлінні. Важливо, щоб кожна стратегія, програма чи бюджетна ініціатива розглядалися через призму рівних можливостей і прав людини. Лише тоді інклюзія, доступність і гендерна рівність стануть невід'ємною частиною сталого розвитку Одеської області.

¹⁵. [Ветеранський Хаб](#)

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз Стратегії відновлення та розвитку Одеської області на 2021-2027 роки та Плану заходів на 2025-2027 роки засвідчив, що принципи інклюзії, доступності та ґендерної рівності поки що не інтегровані на належному рівні. Документи містять правильні декларації, але брак системних механізмів, індикаторів та інституційних структур обмежує їхню дієвість. Інклюзія переважно розглядається як соціальна складова, а не як наскрізний принцип розвитку. Проте потенціал регіону та його людські ресурси створюють сприятливі передумови для запровадження справді інклюзивних практик. Впровадження універсального дизайну, забезпечення участі вразливих груп у прийнятті рішень, ґендерно-орієнтоване бюджетування – усе це не лише підвищить ефективність політик, а й сприятиме довірі між владою та громадянами. Для Одеської області це також шлях до відповідності європейським стандартам і вимогам майбутнього членства України в ЄС. Необхідно розглядати інклюзивність не як додатковий компонент, а як основу планування. Лише комплексна реалізація таких підходів дозволить забезпечити, щоб відновлення регіону стало справді людським, справедливим і рівним для всіх. Одеська область може стати прикладом для інших регіонів України, продемонструвавши, як принципи інклюзії, доступності та ґендерної рівності перетворюються на реальні соціальні зміни.

